

واکنش مصدق به کودتای رضاخان

۲۱ فروردین ۱۳۹۶ ساعت ۱۲:۰۰

روابط مصدق و سردار سپه تا حدی تغییر و جای خود را به همکاری می دهد. چنانچه مصدق، خود نیز به این موضوع در کتاب خاطراتش اشاره و گفته بود: «در این دولت کماکان سردار سپه وزیر جنگ بود و در جلسات وزیران مرتباً شرکت می کرد و با من تماس می گرفت و میانه سرد پس از مراجعت من از تبریز به گرمی مبدل شده بود...»

کافه تاریخ- مقالات

دکتر مصدق، سیاستمدار معاصر ایران، از جمله افرادی است که نام او با ملی شدن نفت و کودتای ۲۸ مرداد گره خورده است اما نقطه عطف فعالیت‌های وی نه به این مسائل بلکه به چند دهه قبل از آن و به حضور او در مجلس در دوره قاجار بازمیگردد. مصدق بعد از فعالیت‌های سیاسی، مبارزه با وجوه خاص سیاسی اعم از استبداد و استعمار را نیز در مسیر زندگی خود قرار داده و به مبارزه با برخی حرکت‌های استعمار و استبداد از جمله کودتای ۱۲۹۹ رضاخان میرپنج نیز پرداخت. وی از جمله افرادی بود که در کنار دیگر شخصیت‌های مذهبی و سیاسی خاص با کودتای رضاخان مخالفت کرده و از طریق تلگراف اعتراض خود به این موضوع را ابراز نمود. با این مقدمه به موضع مصدق در کودتای ۱۲۹۹ و علل مخالفت او با کودتا پرداخته میشود.

کودتای ۱۲۹۹ چگونه شکل گرفت؟

کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ از جمله حوادث مهم اواخر قرن سیزده ایران میباشد که با تغییر حکومت، فصل نوینی در تاریخ معاصر ایران گشود. این کودتا با هم‌دستی برخی از نیروهای داخلی چون [سیدضیاءالدین طباطبایی](#) و نیز مداخله انگلیس و در رأس آن شخص [آیرونیساید](#) صورت می‌گیرد. در جلسهای که با حضور سید ضیاء و چند تن از نزدیکان وی در رابطه با قبضه قدرت تشکیل میشود افراد شرکت کننده در جلسه به این نتیجه میرسند که با انتخاب شخصی مناسب، به ایران خدمت کنند. ۱. اتفاق نظر افراد حاضر در جلسه شخص رضاشاه بود. البته به نظر میرسد نقش انگلیس در این کودتا بسیار پررنگتر از عوامل داخلی بود. گرچه کسانی چون کدی بر این باورند که انگلیسیها نقش مستقیم در طراحی کودتا نداشته اند، اما طبق اسناد و شواهد موجود، مقامهای برجسته نظامی و پرسنل سفارتخانهی بریتانیا در ایران، در تدارک کودتا نقش تعیینکننده‌ای داشته‌اند ۲ و غیر مستقیم راه کودتا را هموار نمودند.

با این حال بعد از کودتا گروهی مسرور از کودتا و نیز اقدامات رضاخان در کنار او قرار گرفته و به همکاری با وی پرداختند و گروهی نیز به دلایل خاص سیاسی به مخالفت با کودتا دست زدند. دکتر محمد مصدق از جمله افرادی بود که ضمن محکوم نمودن کودتا، اعتراض خود را نسبت به آن بیان نمود. مصدق پیش از آن در جریان قرارداد ۱۹۱۹ و ثوقالدوله به مخالفت با آن قرارداد پرداخته و در جریان اعتراضاتش به وثوق، از کار کناره‌گیری و به مدت یکسال کشور را ترک میکند. همزمان با روی کار آمدن مشیرالدوله، مصدق که خارج از کشور به سر میبرد، احضار و به والیگری استان فارس منصوب میگردد. انتصاب وی به این سمت در سال ۱۲۹۹ و به فاصله چند ماه قبل از کودتا صورت می‌گیرد. با وقوع کودتای رضاخان، مصدق به این اتفاق واکنش نشان داده و «در قبال رییس الوزرایی سید ضیاء موضع‌گیری کرده و در تلگرافی به احمدشاه خطر بروز اغتشاش در فارس را به سبب این مسئله گوشزد میکند.»^۳

مخالفت مصدق با کودتا

مصدق تلاش زیادی کرد تا احمدشاه را به مقاومت در برابر کودتا تشویق نماید؛ اما کوشش وی در این زمینه به جایی نرسید و کودتا به وقوع پیوست. بعد از کودتا، مصدق نه تنها با رضاخان که با سیدضیاء، نخست وزیر حکومت کودتا نیز مخالفت نمود. وی با رد اعتبارنامه سیدضیاء در مجلس چهارم در رابطه با او و کودتا اظهار داشت: «کودتا شب سه حوت واقع و دستخط شاه شب ششم حوت به ولایات مخابره شده است و این دستخط در اثر کودتاسته والا سابقه داشت که یک مدیر روزنامه که نه طی مراحل اداری نموده و نه مقبولیت عامه داشته است، بک مرتبه رئیس‌الوزرا شود...»^۴ مخالفت مصدق با کودتا باعث شد تا رضاخان دستور برکناری وی از ولایت فارس را صادر نماید؛ اما او اعلام کرد تنها زمانی از سمت خود کنار میرود که فرمان عزلش توسط احمدشاه داده شود. از این رو بعد از آنکه احمدشاه فرمان عزلش را صادر و امضا نمود، از سمت خود کناره‌گیری کرد.

علت مخالفت مصدق با رضاشاه ناشی از دو دلیل مهم بود. اول آنکه وی به خوبی آگاه بود که رضاخان حکومتی دیکتاتور مآبانه تشکیل خواهد داد. وجوه دیکتاتوری این حکومت از همان ابتدای کودتا آشکار بود. چنانچه وی وقتی «در شب سوم اسفند ۱۲۹۹ به تهران رسید در اولین اقدام حدود ۶۰ تن از سیاستمداران سرشناس را دستگیر کرد و به شاه اطمینان داد که کودتا برای نجات

انقلاب است. ۵ البته خود مصدق نیز، از جمله افرادی بود که به دلیل مخالفت با کودتا به دستور سیدضیا دستگیر و روانه زندان گردید. از سویی نطق مصدق در سال ۱۳۰۴ در مخالفت با تصویب ماده واحده انقراض قاجاریه مؤید مخالفت او با موضوع استبداد رضاخان می‌باشد. از خلاصه نطق مصدق برمی‌آید که با حکومت رضاخان یا کشور از خدمات او محروم می‌شود، یا تبدیل به یک حاکم مستبد خواهد شد و مشروطیت زیر سؤال خواهد رفت. ۶

از سویی مصدق حکومت رضاخان را ساخته و پرداخته انگلیس میدانست. گذشته از آن که بسیاری از اسناد باقی مانده دلالت بر نقش و تأثیر انگلیس در وقوع کودتا داشت، خود مصدق نیز بارها به این موضوع اشاره و نارضایتی خود از انگلیسی بودن کودتا را اعلام نموده بود. مصدق با استعمار و وابستگی کشور به انگلیس مخالف بود و میدانست که روی کار آمدن حکومتی که عامل اصلی به قدرت رسیدن آن کشور استعمار انگلیس است، نتیجه‌های جز وابستگی سیاسی و اقتصادی به استعمار ندارد.

با این حال مصدق در طول نخست وزیری سیدضیا به واسطه مخالفت با کودتا از فعالیتهای سیاسی محروم شد؛ اما سه ماه بعد، زمانی که سیدضیا از نخست وزیری کنار گذاشته شد در دولت قوام السلطنه در پست وزارت مالیه منصوب گردید و در دولت مشیرالدوله، استاندار فارس گردید. سپس در دوره پنجم مجلس به عنوان نماینده به مجلس راه یافت. تا این دوره، روابط مصدق و سردار سپه تا حدی تغییر و جای خود را به همکاری می‌دهد. چنانچه مصدق، خود نیز به این موضوع در کتاب خاطراتش اشاره و گفته بود: «در این دولت کماکان سردار سپه وزیر جنگ بود و در جلسات وزیران مرتباً شرکت می‌کرد و با من تماس می‌گرفت و میانه سرد پس از مراجعت من از تبریز به گرمی مبدل شده بود...» ۷ با این حال این همکاری به زودی و در جریان انتقال حکومت از قاجار به پهلوی مجدداً تغییر کرده و در نهایت وی به دلیل اعتراض به تقلب انتخابات مجلس هفتم از صحنه سیاست کنار گذاشته می‌شود.

فهرست منابع

- ۱- حسین مکی؛ تاریخ بیست ساله ایران، ج ۱، چاپ پنجم، ۱۳۷۴، ص ۱۵۷
- ۲- نیکی کدی؛ ایران دوران قاجار و بر آمدن رضاخان، ترجمه مهدی حقیقتخواه، تهران، ققنوس، چاپ اول، ۱۳۸۱، ص ۱۳۷
- ۳- محمد مصدق، خاطرات و تألمات مصدق، به کوشش ایرج افشار، تهران، علمی، ۱۳۶۵، ص ۱۲۶
- ۴- امیر قربانی، کودتای رضاخانی، انتشارات گذرستان، ص ۱۱۲

۵- پرواند آبراهامیان. ایران بین دو انقلاب ترجمه احمدگل محمدی و محمدابراهیم فتاحینشر نی. چاپ یازدهم، ۱۳۷۷. ص ۱۴۷

۶- عبدالرسول خلیلی، روزنامه شرق، شماره ۲۳۸۰، تاریخ انتشار سوم شهریورماه ۱۳۹۴

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۵۷۵۱/رضاخان-کودتای-مصدق-واکنش/>